

1. УВОД

Са меницом и чеком (хартијама од вредности) се не сусрећемо први пут. Имали смо додира у Привредном праву, Финансијском праву, Облигационом праву, Трговинском праву. Али откуда их налазимо и у Међународном приватном праву? Разлоге треба тражити у елементу иностраности којег ако садрже, хартије од вредности постају предмет међународног приватног права.

Додуше, број аутора (научних радника) на нашим просторима који изучавају ову правну грану, а који се баве хартијама од вредности, је веома мали, па је и литература оскудна (нпр. проф. др Милан Пак, проф. др Владимир Чоловић, проф. др Тибор Варади са сарадницима). Сматрамо да је то зато што остали научни радници из области међународног приватног права сматрају да друге гране права детаљно ову тему обрађују и да нема потребе за понављањем. Овим радом желимо то променити.

Закон о облигационим односима, Закон о меници, Закон о чеку регулишу ову област прилично јасно, ипак сматрамо да се ради о односима (још ако садрже елемент иностраности) који су по својој природи веома сложени. Потврду ове констатације наћи ћемо код проф. др М. Пака: „Правни односи који настају из менице и чека битно се разликују од уговорених односа, како у погледу настанка, тако у погледу правног дејства.”¹ Закључујемо да је одређивање меродавног права у оваквим односима веома осетљиво и сложено.

Упоредна законодавства, наиме избегавају да дефинишу хартије од вредности. Међу законима изузетак чини Закон о облигационим односима, према коме су хатије од вредности писмене изјаве којима се њихов издавалац обавезује да испуни обавезу уписану на тим исправама њиховим законитим имаоцима.²

Ова дефиниција ће се провлачити читавим радом.

Ако узмемо да консултујемо међународну законску регулативу (нпр. Швајцарски Законик о облигационим односима), видећемо да их дефинише као исправе у којима је инкорпорисано одређено право, тако да се без исправе оно не може остваривати, нити на другог пренети.³

У нашој правној теорији је наглашено да је хартија од вредности писмена исправа (данас могу бити и у форми електронског записа, па ова карактеристика делом отпада) која у себи садржи одређено имовинско право које је по правилу неодвојиво, али не и неоствариво без ње.⁴

Морамо знати, да хартије од вредности (меница, чек, акција...) имају значајну привредну улогу, велики број функција, из чега произилази и велики привредни и правни значај. Тај значај је нарочито видљиву у платном и робном промету, било да га омогућавају или убрзавају.

Функције хартија од вредности су:

- **прометна функција** – имају циркуларну моћ, која омогућава брзо, сигурно, несметано пословање);
- **платежна функција** – могу служити као средство плаћања (чек, кредитно писмо...), мењајући новац и постајући универзално и опште законско средство плаћања;
- **кредитна функција** – могу служити и као кредитно средство, односно средство обезбеђења потраживања из кредитних односа (меница, трговачка обвезница...)⁵

¹ М. Пак (1991), Међународно приватно право, Београд, стр. 481

² ЗОО, чл. 234.

³ Швајцарски Законик о облигационим односима, чл. 965.

⁴ М. Васиљевић (2012), Трговинско право, Београд, стр. 443

⁵ М. Велимировић (2001), Привредно право, С. Сарајево, стр. 618

Три битне особине хартија од вредности су да се ради о формалности правног посла, затим о инкорпорисаности одређеног имовинског права и на крају везивање инкорпорисаног права за постојање саме хартије као писмене исправе (ово дефинисање потиче из немачке правне школе).⁶

Романска правна школа употребљава термин трговачки ефекти (*les effets de commerce*), који означава исправе чије су основне карактеристике: негоцијабилност, обавезност ознаке вредности (монетарни објект), краткорочно потраживање, и на крају употреба истих као средство плаћања или кредита.⁷

Хартије од вредности представљају формалне правне послове (зато је за њихово постојање обавезна писмена форма, или електронски запис у случају дематеријализације хартија од вредности). ЗОО прописује и опште обавезне елементе⁸, али оставља простора да се посебним законом предвиде и додатни елементи за те хартије од вредности.⁹

Све хартије од вредности представљају исправе које се односе на преносиво право имовинско-правног карактера (потраживање робе, навчана потраживања...), као што могу да се односе и на неко друго право (чланско право акционара), али не могу да представљају исправе са овом природом ако се не односе и на имовинско право.¹⁰

Законски ималац хартије од вредности је и титулар права на које се она односи. Вредност исправе се идентификује са вредношћу права на које се односи, па отуда и сам назив исправе „хартије од вредности“.

Оне представљају преносиве (негоцијабилне) исправе, с тим да интезитет преносивости зависи од врсте хартије од вредности (највећи интезитет преносивости имају хартије од вредности на доносиоца). Обавезно морамо рећи да су право на хартији и право из хартије нераздвојна права, што значи да пренос једног повлачи и пренос другог права, с тим да редослед преноса ових права зависи од врсте хартије од вредности.

Све што смо изнели је било неопходно, како би могли видети да и меница и чек спадају (када се ради о хартијама од вредности) међу најважније и најшире коришћене инструменте плаћања (платни промет) и кредита. Истовремено су и изузетно осетљиви инструменти. Веома је важно да лица која се јављају у улози било повериоца било дужника буду добро упозната са правилима, јер на први поглед „безначајни“ пропусти начињени при издавању и кориштењу менице и чека, могу да изазову веома озбиљне последице по њих.

Стога су начела формалности и строгости посебно важна за хартије од вредности. Неизвесност у погледу меродавног права напросто није пожељна. Наизглед веома мале разлике између два законодавства могу да имају за резултат крупне мериторне ефекте (или пак њихов изостанак). Разлике често нису мале, нарочито су уочљиве између континенталног и англосаксонског права који регулишу област која се односи на хартије од вредности (за нас важне меницу и чек).¹¹

Након ових уводних црта, можемо прећи на разраду теме и то тако што ћемо анализирати меницу и чек као хартије од вредности, а онда ћемо обратити пажњу на права и обавезе које из њих произилазе.

⁶ П. Ростовчан, Р. Лугер–Катушић (1985), Вриједносни папири, мјеница и чек, Загреб, стр. 5

⁷ М. Васиљевић (2012), Трговинско право, Београд, стр. 444

⁸ ЗОО, чл. 235.

⁹ Закон о тржишту капитала, чл. 8.

¹⁰ М. Васиљевић (2012), Трговинско право, Београд, стр. 445

¹¹ Т. Варади, Б. Бордаш, Г. Кнежевић, В. Павић (2007), Међународно приватно право, Београд, стр. 429